

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ ДВОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена теоретичному розгляду критеріїв оцінювання мовленнєвої компетентності дитини в умовах двомовного середовища. Мовленнєва компетентність включає в себе не лише знання граматики та лексики, але й здатність адекватно використовувати мову в різних соціокультурних контекстах. Оскільки білінгвальні особистості використовують дві мови в різних сферах життя, ефективне оцінювання їх мовленнєвих навичок потребує комплексного підходу, який враховує як аспекти мовленнєвої правильності, так і функціональну здатність до комунікації.

Розглядається система критеріїв оцінювання, яка ґрунтується на основних компонентах мовленнєвої компетентності: лексичному, граматичному, фонетичному, синтаксичному та дискурсивному рівнях. Особливу увагу приділено таким критеріям, як здатність до міжмовного перемикавання, гнучкість мовлення та адекватність мовленнєвої стратегії у конкретних соціокультурних ситуаціях. Крім того, важливими є когнітивні аспекти мовленнєвої діяльності, зокрема здатність до когнітивного переключення між мовами, яке визначає рівень гнучкості в мовленнєвому процесі.

Зазначається, що двомовність не повинна оцінюватися як "суміш" двох мов, а як інтегрований процес, у якому мови взаємодіють і доповнюють одна одну в комунікативній діяльності. У цьому контексті важливо розділяти мови та оцінювати мовленнєву компетентність особистості, яка послуговується певною мовою на момент оцінки.

У статті також запропоновано практичні рекомендації щодо використання диференційованих підходів до оцінювання мовленнєвих навичок в залежності від рівня володіння кожною з мов. Також розкривається важливість формування оцінювання, яке дає можливість відстежувати поступовий розвиток мовленнєвої компетентності та вчасно коригувати навчальний процес.

Описані критерії оцінювання можуть бути корисними для педагогів, які працюють у білінгвальних середовищах, а також для розробників навчальних програм, орієнтованих на двомовну освіту.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, білінгвізм, мова, мовлення, мовленнєве середовище, критерії оцінювання, двомовність.

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції різних культур, питання двомовності стало надзвичайно актуальним, особливо в контексті освіти. Дітям, які ростуть у двомовних середовищах, необхідно освоювати не лише граматику та лексику двох мов, але й навички їх адаптивного використання в різних соціальних і комунікативних ситуаціях. Однак, оцінка мовленнєвої компетентності дітей в умовах двомовного середовища є складним і багатоаспектним завданням, яке вимагає розробки чітких критеріїв для всебічного оцінювання їхніх мовних навичок [6].

Протягом останніх десятиліть педагогічна наука активно досліджує питання мовленнєвого розвитку дітей у двомовних сім'ях та навчальних закладах, однак існує потреба в систематизації критеріїв оцінювання мовленнєвої компетентності в таких умовах. У той час як традиційні підходи до оцінки мовлення часто зосереджуються на окремих мовах, двомовні діти використовують мови взаємозалежно, що ускладнює процес їх оцінювання [5].

Невизначеність у підходах до оцінювання мовленнєвої компетентності дітей у двомовних середовищах призводить до виникнення численних проблем, зокрема щодо відповідності критеріїв рівням мовленнєвих навичок та соціокультурним особливостям кожної з мов. У зв'язку з цим виникає потреба в розробці універсальних, але гнучких критеріїв, які дозволять адекватно оцінювати мовленнєву компетентність дітей, враховуючи специфіку двомовного розвитку [5; 6].

Таким чином, основною проблемою є недостатня увага до питання застосування та розробки критеріїв оцінювання мовленнєвої компетентності дітей в умовах двомовного середовища, а також необхідність визначення методів та підходів, які б враховували особливості мовленнєвого розвитку, соціокультурні фактори та індивідуальні потреби дитини.

Мовлення та мова – невід'ємна частина життя людини. Питанням пов'язаними з формуванням, розвитком, функціонуванням мовлення присвячено багато уваги. Важлива складова цього процесу – оцінка мовленнєвого розвитку. Дослідженням цієї складової займається низка вчених всього світу. Розглянемо міжнародні джерела та дослідників, які працювали або продовжують роботу над зазначеною тематикою. Елін Тордартоттір вивчає двомовний мовленнєвий розвиток та створення інструментів оцінювання, які допомагають розрізнити двомовність і мовленнєві порушення. Її роботи представлені в книзі «Assessing Multilingual Children: Disentangling Bilingualism from Language Impairment» [1]. Елізабет Пенья спеціалізується на динамічному оцінюванні двомовних дітей (англо-іспанських), включаючи розробку скринінгових тестів BESOS, що дозволяють виявляти мовленнєві порушення. Шерон Армон-Лотем, Ян де Йонг у книзі «Assessing Multilingual Children» надають практичні інструменти для оцінювання багатомовних дітей та подолання викликів у діагностиці мовних розладів у двомовному середовищі [1]. Дослідження Дороти Бішоп є основою для розуміння проблем мовленнєвого розвитку та діагностики у двомовних дітей [2].

Серед українських дослідників питання критеріїв оцінювання мовленнєвої компетентності було і є актуальним. Наталія Гавриш вивчає мовленнєву компетентність та розвиток двомовності в освітньому середовищі України [7]. Її праці включають дослідження білінгвального навчання у дошкільних установах.

Мета статті – визначити основні критерії оцінювання мовленнєвої компетентності дитини в умовах двомовного середовища.

Оцінка мовленнєвої компетентності дітей у двомовному середовищі є складним завданням, яке вимагає врахування низки факторів, що впливають на розвиток мовлення в обох мовах. У цьому контексті важливими є такі критерії, які дозволяють адекватно оцінити мовленнєвий рівень дитини, що зростає в умовах багатомовної комунікації.

Головне, про що слід пам'ятати, це те, що батьки насправді не «вчать» дітей говорити, так само, як вони не вчать їх ходити чи посміхатися. Найважливіші речі в розвитку мовлення – це відкритість і потреба. Якщо діти стикаються з мовою за різних обставин із багатьма різними людьми з моменту свого народження, і якщо вони відчують, що мова потрібна їм для взаємодії з навколишнім світом, вони її вивчають. Якщо вони стикаються з двома мовами у різних обставинах з різними людьми з моменту свого народження, і якщо вони потребують обох мов для спілкування з людьми навколо них, вони вивчають обидві [4].

Час, кількість і якість мовлення впливають на рівень володіння кожною з мов, якими людина розмовляє. Незважаючи на те, що багатомовні носії одночасно спілкуються кількома мовами від народження, послідовні багатомовні носії створюють свою першу мову у домашньому середовищі, а потім вивчають додаткові мови в освітньому або громадському контексті. Конерт було запропоновано теоретичний опис розвитку багатомовного мовлення, у якому визначено три загальні характеристики типового розвитку, характерні як для одночасних, так і для послідовних багатомовних мовців: розподілені навички та нерівномірні здібності, міжмовні асоціації та індивідуальні варіації. Кожна з цих характеристик має важливе значення для оцінювання багатомовних дітей [6].

Рівень володіння мовами у дитини може бути різним і залежати від багатьох факторів. Мовне домінування – це динамічне явище, яке змінюється з віком, у різних соціальних контекстах, залежно від співрозмовників та розвитку певних мовленнєвих навичок. Тому оцінка мовних здібностей дитини може виявляти нерівномірний розподіл сильних сторін між мовами в різних аспектах. Як зазначають Конерт і Бейтс, для отримання повної та точної картини мовних можливостей, важливо регулярно аналізувати всі мови, якими володіє дитина [5; 6].

Міжмовні асоціації у багатомовних дітей зазвичай називають міжмовним переносом. Цей процес може проявлятися на фонологічному, лексико-семантичному та морфосинтаксичному рівнях. Перенос може мати як позитивний вплив, сприяючи мовленню, так і негативний, створюючи перешкоди. Ступінь цих ефектів залежить від схожості мов. Перенос демонструє, що, попри функціональну незалежність мов, вони обробляються через спільний механізм мовленнєвої обробки [4]. Цей когнітивний взаємозв'язок між мовами пояснює, чому порушення звуковимови (або мовленнєві порушення), можуть впливати одразу на всі мови багатомовної людини.

Розвиток багатомовності та мовних навичок значно варіюється залежно від лінгвістичних, індивідуальних і чинників середовища. Через це складно встановити універсальні норми для багатомовного розвитку, навіть якщо досліджувані групи здаються чітко визначеними та однорідними. Тому, щоб об'єктивно оцінити мовленнєву компетентність багатомовних дітей, найефективнішим підходом є використання кількох методів для аналізу всіх мов у різні періоди часу [6].

На початковому етапі роботи оцінки мовленнєвої компетентності дитини слід запланувати роботу з батьками. Для цього можна використовувати опитувальник запропонований Л. Таллер [1]:

- Дата народження дитини
- Якими мовами розмовляє ваша дитина зараз?
- Якою мовою, на вашу думку, ваша дитина почуває себе найбільш комфортно?
- Скільки років було вашій дитині, коли вона вимовила своє перше слово?
- Скільки років було вашій дитині, коли вона вперше почала складати слова в короткі речення (наприклад, «більше води», «хочу молока»)?
- До трьох-чотирьох років чи були у вас занепокоєння щодо мовленнєвого розвитку вашої дитини?
- Чи мала ваша дитина коли-небудь проблеми зі слухом або часті інфекції вуха?
- У якому віці ваша дитина вперше контактувала з кожною з мов, якими вона володіє?

Далі розглянемо саме критерії, які визначають мовленнєву компетентність дитини.

1. Лексичний рівень. Лексичний запас є одним із базових критеріїв оцінки мовленнєвої компетентності. Важливою складовою є здатність дитини використовувати багатий і точний словниковий запас, відповідно до контексту і ситуації. У двомовних середовищах можуть виникати ситуації, коли дитина використовує слово з однієї мови замість аналога в іншій. Зокрема, часте використання лексичних кальок чи запозичень з іншої мови може свідчити про недостатній рівень володіння обома мовами [1; 5]. Лексика – це сума всіх слів, які дитина знає та використовує в мовленні.

2. Граматичний рівень. Здатність дитини правильно будувати речення відповідно до граматичних правил обох мов є важливим критерієм. Особливо це стосується правильності використання відмінків, часу, числа,

а також специфічних конструкцій, які характерні для кожної з мов. В умовах двомовності важливо враховувати, що деякі граматичні конструкції можуть не перекриватися в обох мовах, що інколи призводить до помилок [5].

3. *Фонетичний рівень*. Фонетична правильність мовлення, включаючи вимову звуків, інтонацію та акценти, є важливою частиною мовленнєвої компетентності. У двомовному середовищі можуть спостерігатися певні труднощі з правильним вимовлянням звуків, що не зустрічаються в одній з мов, або ж вплив акценту з однієї мови на вимову іншої. Відсутність чіткої вимови може знижувати рівень комунікативної ефективності [1; 5].

4. *Комунікативна здатність*. Цей критерій оцінює вміння дитини використовувати мову в різних соціальних ситуаціях. У двомовному середовищі дитина має адаптувати своє мовлення в залежності від ситуації. Оцінка комунікативної компетентності включає здатність дитини вибирати відповідні мовні структури і проявляти адаптивність до різних мовних ситуацій [1; 5].

5. *Стилістичний рівень*. Цей критерій враховує здатність дитини використовувати різні стилістичні форми мовлення: від офіційного до неформального. У двомовному середовищі дитина може переходити між мовами, в залежності від комунікаційного контексту, що вимагає від неї високого рівня мовленнєвої гнучкості.

6. *Мовленнєва грамотність*. Цей аспект оцінює рівень знань дитиною орфографії, пунктуації та правопису в обох мовах. На фоні розвитку двомовності цей критерій є важливим, оскільки вивчення орфографії кожної з мов може мати різні підходи і вимоги. Проблеми з грамотністю часто свідчать про недостатню увагу до одного з мовних варіантів, що може проявлятися у зниженій грамотності в обох мовах. Оцінка цього рівня важлива при роботі з дітьми шкільного віку.

Для оцінки мовленнєвих здібностей багатомовної дитини, як і в одномовному середовищі, використовуються як формальні, так і неформальні методи. При цьому враховуються такі аспекти:

- мовлення на рівні окремих слів і зв'язного мовлення для кожної мови,
- розбірливість і прийнятність мовлення,
- стимуляційні здібності,
- сприйняття мовлення та фонологічна обізнаність,
- слух і оро моторна функція,
- мовленнєві навички,
- невербальний інтелект,
- рівень участі дитини.

Оцінювання охоплює всі мови, якими володіє дитина, тому воно потребує більш тривалого та детального процесу порівняно з одномовними дітьми для отримання загального результату [3].

Причини оцінки усіма мовами:

1. Відмінності мовних структур: кожна мова має свої особливості у фонології, приголосних, голосних, складових структурах та інших елементах.
2. Різні навички у мовах: діти можуть демонструвати різні рівні фонологічних навичок у кожній з мов.
3. Частота та рівень використання мов: частота спілкування та рівень володіння мовами у дитини варіюються залежно від кожної мови.
4. Мовна історія: початок засвоєння кожної мови може відрізнятися у часі, що впливає на рівень опанування.

Оцінювання всіх мов дитини допомагає отримати об'єктивну картину її мовленнєвих здібностей і створити ефективний план розвитку або вдосконалення мовленнєвої компетентності дитини [1; 6].

Спостереження за дитиною в різних умовах і завданнях є важливим елементом оцінювання. Виконання завдань з окремими словами дозволяє зібрати дані про використання слів та фонем. Зразки зв'язного мовлення дають уявлення про точність, розбірливість і сукупність акустичних характеристик, які надають мові ритмічності, емоційності та інтонаційної виразності (просодичні особливості мовлення) [7].

Процедури для оцінювання іншою мовою:

1. Ознайомитися з мовленням дитини та доступними інструментами оцінювання.
2. Залучити носія мови (перекладача чи батьків) для допомоги в тестуванні.
3. Записати компетентного носія мови (наприклад, батьків чи однолітка) як еталон для порівняння.
4. Виконати аудіо– та відеозапис мовлення дитини за допомогою якісного обладнання у форматах без стиснення (наприклад, .wav).
5. Зафіксувати отримані показники та аналізувати мовлення дитини з урахуванням фонетичних і фонологічних особливостей, уникаючи одномовних стандартів оцінювання.
6. Визначити, чи мовлення дитини суттєво відрізняється від порівняльного еталона.
7. Розробити рекомендації щодо розвитку разом із сім'єю (та, за необхідності, перекладачем) [5; 6].

Висновки. Оцінювання мовленнєвої компетентності дитини в умовах двомовного середовища потребує врахування її унікального мовного досвіду, включаючи вікові особливості, інтенсивність використання кожної мови та мовне оточення. Процес оцінювання має охоплювати різні аспекти мовленнєвого розвитку: фонологію, лексико-семантику, морфосинтаксис, розуміння мовлення, невербальні когнітивні здібності та участь у комунікативних ситуаціях.

Для отримання об'єктивної картини важливо аналізувати всі мови, якими володіє дитина. Це дозволяє врахувати специфічні особливості кожної мови, відмінності в рівні володіння та потенційний вплив мовного переносу.

У двомовному контексті стандартні одномовні тести не є достатніми. Потрібно використовувати комбіновані методи: спостереження, індивідуальні завдання, залучення носіїв мов (батьків, перекладачів) і аналіз мовних зразків.

Середовище, в якому зростає дитина, а також її історія засвоєння кожної з мов відіграють ключову роль у формуванні мовленнєвих навичок. Урахування цих факторів є необхідним для точного оцінювання.

Використання різних методик та залучення міждисциплінарних фахівців (логопедів, психологів, перекладачів) забезпечує найбільш надійну оцінку мовленнєвої компетентності дитини в умовах двомовного середовища.

Ці критерії підкреслюють важливість системного підходу до аналізу мовленнєвої компетентності дітей, які зростають у двомовному середовищі, і сприяють забезпеченню якісного супроводу мовленнєвого розвитку.

Використана література:

1. Assessing multilingual children: Disentangling bilingualism from language impairment / Armon-Lotem, S., de Jong, J., Meir, N., Tuller, L. Bristol : Multilingual Matters, 2015. 376 p.
2. Bishop D. Understanding Speech Development and Diagnoses in Bilingual Children: monograph. Oxford: Oxford University Press, 2017. 349 p.
3. Blumenfeld H., Marian V. Language-Cognition Interactions During Bilingual Language Development in Children: manual New York : Nova Science, 2009. P. 1-31.
4. Houwer A. Bilingual Development in Childhood. Cambridge University Press, 2021. Vol. 5 <https://doi.org/10.1017/S0305000921000170>.
5. Kohnert K. Bilingual Children with Primary Language Impairment: Issues, Evidence, and Implications for Clinical Actions. *Journal of Communication Disorders*. 2010. Vol. 43. P. 456-473. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2900386/>
6. Kohnert K. Language Disorders in Bilingual Children and Adults : manual. San Diego, CA: Plural Publishing, 2013. 360 p.
7. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : Імекс-ЛДТ, 2021. 158 с.

References:

1. Armon-Lotem S., de Jong J., Meir N., Tuller L. (2015). Assessing multilingual children: Disentangling bilingualism from language impairment. Bristol : Multilingual Matters. 376 p.
2. Bishop D. (2017). Understanding Speech Development and Diagnoses in Bilingual Children: monograph. Oxford : Oxford University Press. 349 p.
3. Blumenfeld H., Marian V. (2009). Language-Cognition Interactions During Bilingual Language Development in Children: manual. New York : Nova Science. P. 1-31.
4. Houwer A. (2021). Bilingual Development in Childhood. Cambridge University Press. Vol. 5 <https://doi.org/10.1017/S0305000921000170>
5. Kohnert K. (2010). Bilingual Children with Primary Language Impairment : Issues, Evidence, and Implications for Clinical Actions. *Journal of Communication Disorders*. Vol. 43. P. 456-473. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2900386/>
6. Kohnert K. (2013). Language Disorders in Bilingual Children and Adults: manual. San Diego, CA : Plural Publishing. 360 p.
7. Havrysh N. V. (2021). Vykhovuemo i rozvyvayemo dytynu rannoho viku: navchal'no-metodychnyi posibnyk [Raising and developing an early child: a teaching and methodological manual]. Kropyvnytskyi : Imeks-LDT, 2021. 158 s. / za zah. red. Kropyvnytskyi: Imeks-LDT. 158 s. [in Ukrainian].

Vistyzenko K. Criteria for assessing children's speech competence in a bilingual environment

The article is dedicated to the theoretical analysis of the criteria for assessing children's speech competence in a bilingual environment. Speech competence includes knowledge of grammar and vocabulary and the ability to use language appropriately in various sociocultural contexts. Since bilingual individuals use two languages in different aspects of life, effective assessment of their speech skills requires a comprehensive approach that considers both linguistic accuracy and functional communicative ability.

The article discusses a system of evaluation criteria based on the main components of speech competence: lexical, grammatical, phonetic, syntactic, and discourse levels. Special attention is given to criteria such as the ability to switch between languages, speech flexibility, and the appropriateness of language strategies in specific sociocultural situations. Additionally, cognitive aspects of speech activity are important, particularly the ability to switch cognitively between languages, which determines the level of flexibility in the speech process.

It is emphasized that bilingualism should not be assessed as a "mix" of two languages, but as an integrated process in which languages interact and complement each other in communicative activities. In this context, it is essential to differentiate between the languages and assess the individual's language competence at the time of evaluation.

The article also provides practical recommendations for using differentiated approaches to assess speech skills based on the proficiency level in each language. Furthermore, it discusses the importance of formative assessment, which allows tracking the gradual development of speech competence and adjusting the educational process in a timely manner.

The described evaluation criteria can be useful for educators working in bilingual environments, as well as for curriculum developers focused on bilingual education.

Key words: speech competence, bilingualism, language, speech, language environment, assessment criteria, bilinguality.